

UDK: 338.502.52(075)

**OZIQ-OVQAT XAVFSIZLIGINI TA'MINLASHNI IJTIMOIIY-IQTISODIY
ASOSLASH**

O'taganov Fazliddin Isroil O'g'li QDTU magistranti

**СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ЗАМЕЩЕНИЕ
ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ**

Утаганов Фазлиддин Исроил Угли, магистрант Каршинского
государственного технического университета

SOCIO-ECONOMIC SUBSTITUTION OF FOOD SECURITY

Otaganov Fazliddin Isroil Ogli
master's student of Karshi State Technical University

Аннотация. Ushbu maqolada: Butun dunyoda oziq – ovqat muammosi va O'zbekiston xalqi o'zini o'zi oziq – ovqat bilan ta'minlashi va boshqa davlatlarga eksport qilishi uchun barcha sharoitlar yaratilgan. Maqolaning asl mohiyati shundan iboratki, tashlan-diq yerlardan qancha unumni foydalanish va u yerlardan foyda olish oziq – ovqat bilan ta'minlash kerakligi aytib o'tilgan.

Калит so'zlar: Oziq – ovqat, YuNEP, COVID-19, FAO, “Rim deklaratsiyasi”, Milliy iqtisodiyot BMT – Birlashgan Millatlar Tashkiloti, YaIM, YaQQ, G'allachilik, Poliz mahsulotlari, Oziq – ovqat, ichimliklar, Jadval ko'rsatkichlari, Sitatistikalar, Ishlab chiqarish mahsulotlari, Qishloq xo'jalik mahsulotlari.

Аннотация. В статье: Продовольственная проблема в мире и создание всех условий для того, чтобы народ Узбекистана мог обеспечить себя продовольствием и экспортировать его в другие страны. Суть статьи в том, что в ней утверждается необходимость максимально использовать потенциал пустоши и обеспечить ее продовольствием и водой для извлечения из нее пользы.

Ключевые слова: Продовольствие, ЮНЕП, COVID-19, FAO, «Римская декларация», Национальная экономика ООН - Организация Объединенных Наций, ВВП, ВНП, Зерно, Бахчевые продукты, Продукты питания, напитки,

Табличные показатели, Статистика, Промышленная продукция, Сельскохозяйственная продукция.

Abstract. This article: The world is facing a food crisis and all the conditions have been created for the people of Uzbekistan to be self-sufficient in food and export it to other countries. The essence of the article is that it is necessary to use the productive potential of abandoned lands and benefit from them in order to provide food.

Key words: Food, UNEP, COVID-19, FAO, "Rome Declaration", National Economy UN - United Nations, GDP, GNP, Grain, Melon products, Food, beverages, Table indicators, Statistics, Industrial products, Agricultural products.

1. KIRISH.

Yer yuzi aholisi hayot faoliyati sifati har jihatdan sifatli oziq-ovqat bilan qay da-rajada ta'minlanganligiga bog'liq. Har bir mamlakat o'zining iqlimiy sharoiti, yer unumdorligi, intensiv qishloq xo'jaligi, sanoatning rivojlanganlik darajasiga qarab bu muammoni turli usullar orqali hal qilmoqdalar. Ammo shunda ham iqtisodiyoti qoloq, aholi soni yuqori mamlakatlar oziq-ovqat taqchilligi muammosini to'la to'kis hal eta olishmayapti. Buning oqibatida esa insonlarda to'yib ovqatlanmaslik, ochlik, kambag'allik, qashshoqlik ko'rsatkichlari o'sib bormoqda. Ko'rsatkichlarga nazar tashlasak, jahon aholisining 815 million nafari ocharchilikdan qiynalmoqda. Bugungi kunga kelib COVID-19 pandemiyasi tufayli ular soni ikki barobarga oshis-hi kutilmoqda. O'zbekiston global oziq-ovqat xavfsizligi reytingida 80-o'rindan 71-o'ringa yuqoriladi. O'zbekiston ocharchilik darajasi bo'yicha 2019-yilda global ochlik indeksida 10,7 ball bilan 49-o'rinni egallagan bo'lsa, 2020-yilda ushbu indeksda 107 mamlakat ichida 6,7 ball bilan 30-o'ringa ko'tarildi. Masalaning yana bir tomoni qishloq xo'jaligi dunyodagi eng katta ish beruvchi tarmoqdir. Bugun dunyo aholisining 40 foizi aynan shu soha orqali tirikchilik qiladi

2. TADQIQOT METODOLOGIYASI.

Mavzu yuzasidan ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borishda kuzatish, solishtirish, suhbat, anketa so'rovlari kabi tadqiqot usullaridan foydalanildi.

3. ASOSIY TAHLIL VA NATIJALAR.

Davlatning iqtisodiy xavfsizligi turlari orasida oziq-ovqat xavfsizligi milliy

xavfsizlikning ajralmas qismi sifatida alohida o‘rin tutadi. Insoniyat tarixi davomida oziq-ovqat ta‘minoti dunyo davlatlari milliy xavfsizligining eng dolzarb muammolaridan biri bo‘lib qolmoqda.

Ma‘lumotlarga ko‘ra, dunyoda har yili 4 mlrd. tonna oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqariladi. BMTning atrof-muhit bo‘yicha tashkiloti(YuNEP) ma‘lumotlariga ko‘ra, har yili dunyoda 1,3 mlrd.tonna oziq-ovqat mahsulotlari tashlab yuboriladi. Mamlakatimiz hududining 85 foizi cho‘l hamda yarimcho‘l yerlari-dan tashkil topgan. Bugungi kunda aholi ixtiyorida 480 ming gektardan ortiq tomorqa ekin maydonlari mavjud. Mutaxassislarning ta‘kidlashicha, insonning normal ovqatlanishi uchun har bir kishiga o‘rtacha yillik 113 kg sabzavot, 50,4 kg kartoshka, 19,3 kg poliz, 21,3 kg meva va uzum, 40 kg go‘sht, 140litr sut, 121 dona tuxum, 0,8 kg asal kabi mahsulotlar talab qilinadi.

Milliy iqtisodiy tizimning tegishli rivojlanish darajasi aholining normal yashash sharoitlarini saqlab qolish qobiliyatini, umuman iqtisodiyotni rivojlantirish uchun resurslarni barqaror ta‘minlashni, shuningdek milliy va davlat manfaatlarini izchil amalga oshirishni belgilaydi. Aholining ovqatlanish darajasi va sifati uning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasini tavsiflaydi, chunki “... oziq-ovqat ishlab chiqarish to‘g‘ridan-to‘g‘ri ishlab chiqaruvchilar va umuman har qanday ishlab chiqarish jarayonining birinchi shartidir ...”.

Oziq-ovqat xavfsizligi atamasi xalqaro muomalaga 1972–1973-yillarda yuz bergan don inqirozidan keyin kirib keldi. Bu davrda rivojlangan mamlakatlarda ortiqcha oziq-ovqat ishlab chiqarish yuzaga kelgan. Bu muammo jahon hamjamiyatida muhokama qilina boshlangan. Bu muhokamalar zamirada 1974-yil-ning dekabr oyida bo‘lib o‘tgan uchinchi dunyo mamlakatlarida aholi o‘rtasida ocharchilik vujudga kelishini oldini olish yuzasidan BMT Bosh Assambleyasida Birlashgan Millatlarning Oziq-ovqat va qishloq xo‘jaligi tashkiloti tomonidan ishlab chiqilgan “Jahonda oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlash bo‘yicha Xalqaro majburiyatlar” ma‘qullandi. Ammo bu hujjatda oziq-ovqat xavfsizligi atamasiga ta‘rif berilmagan.

Oziq-ovqat xavfsizligiga oid ilmiy adabiyotlarni o‘rganish shuni ko‘rsatadiki, bu tushuncha birinchi marta o‘tgan asrning 70-yillarida iste‘molga kirib kelgan. Keyinchalik bu tushuncha ma‘no jihatdan kengayib bordi. Bu borada oziq-ovqat xavfsizligi kontsepsiyasining evolyutsiyasini ko‘rib chiqish bu borada kengroq

davriy tushunchaga ega bo‘lishimizga yordam beradi(1-ilova).

1996-yilning noyabr oyida bo‘lib o‘tgan oliy darajadagi Rim xalqaro uchrashuvida “Butun dunyo oziq-ovqat xavfsizligi bo‘yicha Rim deklaratsiyasi” qabul qilingan. Ushbu deklaratsiya har kimning yashash va munosib ovqatlanish huquqi ga muvofiq salomatligi uchun xavfsiz va to‘laqonli oziq-ovqat mahsulotlariga erishish huquqiga ega ekanligi tasdiqlangan. Shu yilda bo‘lib o‘tgan Oziq-ovqat xavfsizligi bo‘yicha butunjahon sammitida Jahon banki taklif etgan ta‘rifga ko‘ra “barcha insonlarning faol va sog‘lom turmush tarzi kechirishi uchun, o‘zlarining ehtiyojlariga mos, yetarli hajmdagi, xavfsiz va to‘yimli oziq-ovqatlarni har doim olishga jismoniy va iqtisodiy jihatdan qurlari yetishi – oziq-ovqat xavfsizligini anglatadi. FAO ta‘rifiga tayanib ta‘kidlanishicha, “oziq-ovqat xavfsizligiga erishish, bu barcha insonlarning xohlagan vaqtda jismoniy, ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan yetarli miqdorda xavfsiz ozuqaviy mahsulotlar bilan ta‘minlanishini anglatadi. Ushbu mahsulotlar shaxsni fiziologik me‘yorlar bo‘yicha qoniqtirishi, uning xohish-istagiga mos kelishi va faol sog‘lom turmush tarzini shakllantirishi shart.

2001-yilda oziq-ovqat xavfsizligi g‘oyasiga moddiy va iqtisodiy imkoniyat-dan tashqari ijtimoiy imkoniyat tushunchasi ham qo‘shildi. Birlashgan Millatlar Tashkilotining “Oziq-ovqat va qishloq xo‘jaligi tashkiloti” (FAO) belgilagan tushuncha mazkur qo‘shimcha jihatni quyidagicha aks ettiradi: “barcha odamlarda o‘z oziqlanish ehtiyojlari va shaxsiy xohishlariga binoan hamda faol va sog‘lom hayotni ta‘minlash uchun yetarli miqdorda xavfsiz va to‘yimli oziq-ovqat mahsulotlariga ega bo‘lishi uchun jismonan, iqtisodiy va ijtimoiy imkoniyatlari mavjudligi oziq-ovqat xavfsizligi ta‘minlandi deganidir”.

O‘zbekiston Respublikasi oziq-ovqat iste‘moli darajasi, avvalo, mamlakat aholi demografiyasi holati bilan bog‘liqdir. Aholining yoshi va jins tarkibining holati va o‘zgarishiga qarab oziq-ovqat mahsulotlariga bo‘lgan umumiy talab shakllanadi.

Jadval ko‘rsatkichlari yordamida quyidagi dinamikaga e‘tibor qaratadigan bo‘lsak (1-rasm), 2000-yildan 2009-yillar oralig‘ida yetishtirilgan qishloq xo‘jaligi mahsuloti stabil tendensiyada o‘sgan bo‘lsa 2009–2020-yillarda o‘shish sur‘ati jadallashganini buning natijasida esa yetishtirilgan qishloq xo‘jaligi mahsulotlari miqdori 2017–2018-yillarda 10, 11 barobarni tashkil etganini ko‘rishimiz mumkin. Bunday o‘shish sur‘atini qishloq xo‘jaligi ekin maydonlari gektarini oshganligi

hamda bu sohaga ajratilayotgan investitsiyalar miqdori va eksport ko‘lami bilan izohlash mumkin.

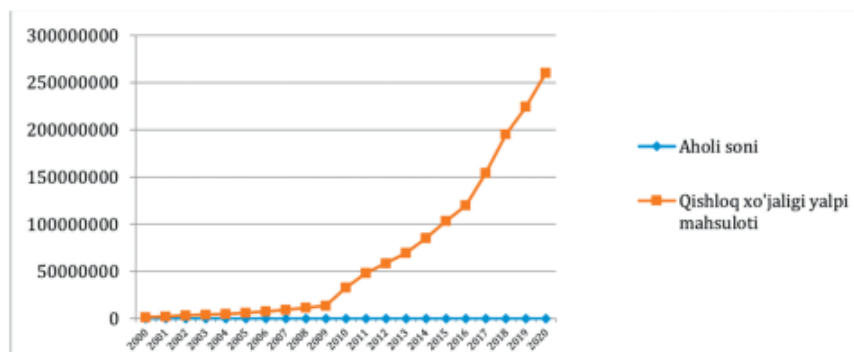
1-jadval

O‘zbekiston Respublikasi aholi soni va yetishtirilayotgan qishloq xo‘jaligi mahsulotlari o‘shish sur‘ati

Hududlar	Yillar	Qishloq xo‘jaligi yalpi mahsuloti, (mln. so‘m)	Aholi soni (mln. kishi)	Yqsh/aholi	O‘shish sur‘ati
O‘zbekiston Respublikasi	2000	1 387 245,80	24487,7	56,65071852	–
	2001	2 104 835,00	24813,1	84,82757092	0,281768524
	2002	3 255 324,10	25115,8	129,6125984	0,447850275
	2003	4 083 339,90	25427,9	160,5850228	0,309724243
	2004	4 615 816,00	25707,4	179,5520356	0,189670129
	2005	5 978 337,90	25707,4	232,5531909	0,530011553
	2006	7 538 774,60	26312,7	286,5070707	0,539538798
	2007	9 304 857,80	26663,8	348,9696817	0,62462611
	2008	11 310 718,10	27072,2	417,7982617	0,688285799
	2009	13 628 632,30	27533,4	494,9854468	0,771871851
	2010	32 746 521,90	28001,4	1169,460166	6,744747195
	2011	48 068 344,80	29123,4	1650,505944	4,810457774
	2012	58 549 266,90	29555,4	1981,00066	3,304947161
	2013	69 391 323,40	29993,5	2313,545381	3,325447217
	2014	85 101 685,70	30792,8	2763,6878	4,501424189
	2015	103 301 974,90	31022,5	3329,904905	5,662171041
	2016	119 726 684,80	31575,3	3791,78297	4,618780651
	2017	154 369 402,70	32120,5	4805,946442	10,14163473
	2018	195 095 553,20	32656,7	5974,135574	11,68189132
	2019	224 265 855,60	33255,5	6743,722259	7,695866855
2020	260 306 815,00	34000,8	7655,902655	9,121803958	

Innovation House

1-rasm. O‘zbekiston Respublikasi aholi soniga mos ravishda qishloq xo‘jaligi mahsulotlari o‘shish dinamikasi
alpi ichki mahsulotda qishloq, o‘rmon va baliq xo‘jaliklarining ulushining o‘shishi dinamikasi (2-jadval).

2-jadval
2016–2020-yillarda qishloq, o‘rmon va baliqchilik xo‘jaligining YaIM ishlab chiqarishdagi ulushi

		YaIM	Qishloq, o‘rmon va baliqchilik xo‘jaligi
Mrd. So‘m	2016-yil	198871,6	32276,8
	2017-yil	249136,4	43149,8
2016-yilga nisbatan % hisobida		105,3	102,0
YaIM (YaQQ) o‘shishida tarmoqning hissasi		5,3	0,4
2018-yil	Mrd. So‘m	406 648,5	113 660,7
	O‘shish sur‘ati	105,4	100,3
2019-yil	Mrd. So‘m	510 117,2	130 306,9
	O‘shish sur‘ati	105,8	103,1
YaIM (YaQQ) o‘shishida tarmoqning hissasi		5,8	0,9
2020-yil	Mrd. So‘m	580 203,2	151 251,0
	O‘shish sur‘ati	101,6	103,0
YaIM (YaQQ) o‘shishida tarmoqning hissasi		1,6	0,8
2019-yil yanvar–mart	Mrd. So‘m	93036,3	11858,0
	O‘shish sur‘ati	106,0	102,4
2020-yil yanvar–mart	Mrd. So‘m	112503,3	14717,5
	O‘shish sur‘ati	104,6	103,9
2021-yil yanvar–mart	Mrd. So‘m	128556,8	17440,1
	O‘shish sur‘ati	103,0	103,1

2017-yilda 2 % o‘shish sur‘atini tashkil etib YaIM tarkibidagi ulushi 19,2 %ni tashkil etgan bo‘lsa, qishloq, o‘rmon va baliqchilik xo‘jaligi tarmog‘idagi o‘shish sur‘ati hisobidan YaIMning 0,4% punktga nisbatan o‘shishi taminlangan. 2019-yilda 0,3 %dan 2020-yil 0,8 %ga pasayishi kuztilgan. 2021-yil yanvar – mart oylari yakunlariga ko‘ra, qishloq, o‘rmon va baliqchilik xo‘jaligida 3,1 % darajasida ijobiy o‘shish qayd etildi. Ushbu tarmoqda ijobiy o‘shish sur‘atlari dehqonchilik mahsulotlarini ishlab chiqarishning 5,0 % ga (2020 yilning yanvar-martida – 6,4 % ga o‘shish, 2019-yilning yanvar-martida – 0,6 % ga o‘shish) va chorvachilik mahsulotlarini ishlab chiqarishning 3,0 % ga o‘shish (2020-yilning yanvar-martida – 3,6 % ga o‘shishi, 2019-yilning yanvar-martida – 3,4 % ga o‘shishi) bilan bog‘liq.

Oziq-ovqat ta‘minoti va xavfsizligi birinchi navbatda agrar sektorning salohiyatiga tayanadi. Garchi 2000-2020-yillarda qishloq xo‘jaligi yalpi mahsulotining mamlakat yalpi ichki mahsulotidagi salmog‘i 34,4 dan 28,2, qishloq xo‘jaligi yalpi mahsulotining o‘tgan yillarga nisbatan yillik o‘shish sur‘atlari 3,1 dan 2,8 %gacha pasaygan bo‘lsada, agrar sektor hamon mamlakat iqtisodiyotining yirik tayanch tarmoqlaridan biri bo‘lib qolmoqda

4. XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilib aytganda, Islohotlar natijasida respublikada parranda go‘shiti, tuxum, baliq, guruch mahsulotlari bilan ta‘minlash darajasi ancha yaxshilandi.

Misol uchun, so‘nggi 3 yilda:

- baliq yetishtirishni Andijon 4 ming tonnadan 25 ming tonnaga, Buxoro 3,5 ming tonnadan 23 ming tonnaga oshirgan;
- parranda go‘shitini Samarqand 22 ming tonnadan 100 ming tonnaga, Toshkent viloyati 31 ming tonnadan 90 ming tonnaga yetkazgan;
- tuxum ishlab chiqarishni Sirdaryo 127 million donadan 200 million donaga, Namangan 480 million donadan 700 million donaga, Farg‘ona 350 million donadan 600 million donaga ko‘paytirib, to‘liq o‘zini-o‘zi ta‘minlayapti.

Ta‘kidlash joizki, ichki bozorni oziq-ovqat bilan to‘ldirish, ularni ishlab chiqarish sohasida o‘z-o‘zini ta‘minlashga erishish va oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlash O‘zbekiston iqtisodiyotining muhim sektori hisoblangan qishloq xo‘jaligini rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlaridan biridir. Chunki O‘zbekistonda qishloq xo‘jaligi iqtisodiyotning yetakchi tarmog‘i sanaladi. Shu

jihatdan O‘zbekistonda oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlash uchun qishloq xo‘jaligida yer va suv resurslaridan unumli, samarali foydalanishni ta’minlashga qaratilgan qonunchilikni yanada mustahkamlash, qishloq xo‘jaligi mahsulotlari tarkibida oziq-ovqat mahsulotlari ulushining yuqori bo‘lishiga erishish zarur.

O‘zbekistonda aholining oziq-ovqat hamda qishloq xo‘jaligi mahsulotlariga bo‘lgan ehtiyojlarni to‘la qondirish, oziq-ovqat bozoridagi barqarorlikni ta’minlash yo‘lida faoliyat yuritadigan muhim tarmoq – agrar sohasida islohotlarni yanada chuqurlashtirish masalasiga katta e’tibor qaratilmoqda.

Qishloq xo‘jaligida ishlab chiqarishni diversifikatsiyalash oziq-ovqat mahsulotlari yetkazilishida ichki bozorni zarur mahsulotlar bilan to‘ldirish va tashqi bozorlarda raqobatbardoshlik salohiyatini ro‘yobga chiqarish imkonini beradi va o‘z navbatida aholining ovqatlanish ratsionida xilma-xillikni ta’minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

Asosiy adabiyotlar

- 1 Abdug'aniyev A., Abdug'aniyev A.A. Agrar siyosat va oziq-ovqat xavfsizligi - (darslik)- T.: TDIU, 2004. - 304 bet.
- 2 Abdug'aniyev A., Avdug'aniyev A.A. Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti. Darslik. -T.: O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi adabiyot jamg'armasi nashriyoti, 2006 yil. -288 bet.
- 3 Abdug'aniyev A., Abdug'aniyev A.A. - Qishloq xo'jalik iqtisodiyoti. Darslik. -T.: TDIU, 2004. - 304 bet.

Qo'shimcha adabiyotlar:

1. Iqtisodiyotning agrar sektori. T.Jo'rayev, Sh. Allayarov, X.Asatullayev, T. Umarov, Ma'ruzalar matni. -T.: TIM, 2012
2. Salomov T. Hamdamov Q.S. Tursunxo'jayev T.L., To'raxo'jayev T.I., Hakomov R.X., O'roqov N.I., Aripov I.M., Jahon qishloq xo'jaligi. O'quv qo'llanma. - T.: TDIU, 2004. - 128 b.
3. Hakimov R. Agrosanoat majmuasi iqtisodiyoti, -T.: MCHJ “RAM-S”, - 2007. 367 b.
4. Hakimov R., Otaqulov M., Yusupov E., Yusupov M., Agrosanoat majmui iqtisodiyoti. O'quv qo'llanma. - T.: TDIU, 2004. - 160 b.